

РОЗДІЛ 4. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄЗДАТНОСТІ З ПОЗИЦІЇ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ WITH SUSTAINABILITY FACTOR IN THE FORMATION POSITIONS AND DEVELOPMENT OF INDUSTRIAL

Анотація. У науковій статті розглянуто сутність та структуру факторів формування життєздатності. Наведено принципові відмінності між факторами функціонування та розвитку життєздатності промислових підприємств та сформована модель впливу факторів на життєздатність промислового підприємства. Узагальнено підходи науковців щодо класифікування структури факторів на життєздатності промислового підприємства з позиції функціонування та розвитку. Сформовано власний підхід до класифікування структури факторів формування життєздатності промислового підприємства з позиції функціонування та розвитку на основі врахування не лише фінансової, але й виробничої, виробничо-технологічної, економічної, організаційно-управлінської, інвестиційно-інноваційної та маркетингової складових. Вказано на індикативні вимірники цих факторів.

Ключові слова: життєздатність підприємств; життєздатна система; фактори формування життєздатності; промислові підприємства.

Аннотация. В научной статье рассмотрена сущность и структуру факторов формирования жизнеспособности. Приведены принципиальные различия между факторами функционирования и развития жизнеспособности промышленных предприятий и сформирована модель влияния факторов на жизнеспособность промышленного предприятия. Обобщены подходы ученых относительно классификации структуры факторов на жизнеспособности промышленного предприятия с позиции функци-

онирования и развития. Сформирован собственный подход к классификации структуры факторов формирования жизнеспособности промышленного предприятия с позиции функционирования и развития на основе учитывания не только финансовой, но и производственной, производственно-технологической, экономической, организационно-управленческой, инвестиционно-инновационной и маркетинговой составляющих. Указано на индикативные измерители этих факторов.

Ключевые слова: жизнеспособность предприятий; жизнеспособная система; факторы формирования жизнеспособности; промышленные предприятия.

Summary. In the scientific article considers the essence and structure factors of the formation of vitality. Given the fundamental differences between the factors of functioning and development of viable industrial enterprises and formed the model of influence factors on the viability of industrial enterprises. Summarizes the approaches of scientists to classification of the structure factors on the viability of industrial enterprises from the position of functioning and development. Formed own approach to the classification of the structure factors in the formation of viable industrial enterprises in terms of the functioning and development based on not only financial, but also industrial, industrial-technological, economic, managerial, investment, innovation and marketing components. Listed on an indicative measure of these factors.

Keywords: viable; viable system; the factors of viability; industrial enterprises.

УДК: 658:65.011.2

Андрищенко І.Є.

к.е.н., доцент кафедри фінансів,
банківської справи та страхування
Запорізький національний технічний
університет

Постановка проблеми. «Життєздатність підприємства» є складною категорією, що має багато змістових відтінків, смислових навантажень та інтерпретацій, і у той же час є недостатньо обґрунтованою в українській економічній літературі. Відмінності у визначенні поняття життєздатності пояснюються різноманітністю підходів до розуміння цього терміну. Разом із цим, забезпечення конкурентоспроможності та життєздатності підприємства є основною стратегічною метою його функціонування на ринку. Особливо гостра проблема забезпечення життєздатності стосується промислових підприємств України, адже спостерігається тенденція щорічного падіння обсягів промислового виробництва (у 2014 р. – 95,7; у 2015 р. – 89,9; у 2016 р. – 87,0%), зменшення частки промислового виробництва у ВВП країни та зростання зношеності промислових фондів,

що загалом демонструє зменшення рівнів і конкурентоспроможності і життєздатності промислових підприємств у загальноукраїнському галузевому та світовому масштабах. Тому виокремлення ключових факторів, що впливають на життєздатність промислових підприємств, та їх подальшої корекції дасть можливість підвищити життєздатність промислового сектору та стабілізувати внутрішньопромислові негативні тенденції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій Дослідженням проблемних питань життєздатності підприємств займався В. Мартиненко у своїх працях він визначив поняття «життєздатність підприємств промисловості», надав класифікацію факторів життєздатності та розробив модель стратегії життєздатності промислового виробництва. В. Бондаренко присвятив декілька статей застосуванню зарубіжних моделей діагностики життєз-

датності та класифікації факторів життєздатності. Доволі ґрунтовними дослідженнями у цій сфері є праці зарубіжних авторів: Е. Альтмана, К. Беєрмана, С. Біра, Р. Таффлера і Г. Тішоу, Дж. Фулмера, А. Черновалова, А. Шевчука та вітчизняних: Є. Бойка, Л. Лігоненко, В. Мартиненка, О. Прокури, О. Сметанюк, Л. Сергєєва, О. Терещенка, В. Шпілевського та ін. Однак на сьогодні залишаються не до кінця вирішеними питання про фактори формування життєздатності з позиції функціонування та розвитку промислових підприємств, що зумовлює потребу детального розгляду зазначеного питання.

Постановка завдання. Дослідити фактори формування життєздатності з позиції функціонування та розвитку промислових підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття життєздатності підприємств можемо розуміти як можливість здійснювати ефективну господарську діяльність всупереч несприятливим зовнішнім чинникам, а життєздатну систему трактувати як таку, що здатна задовольняти вимоги виживання в умовах змінного середовища.

Узагальнюючи усю систему факторів що впливають на життєздатність підприємств промисловості, можна визначити – класифікаційні ознаки: за динамікою життєздатності: фактори функціонування та розвитку підприємства; за місцем виникнення: внутрішні і зовнішні; за результатом дії: стимулюючі (чинники, що сприяють підсиленню конкурентних позицій і стимулюють зростання конкурентоспроможності підприємства); дестимулюючі (чинники, що здійснюють негативний вплив на конкурентні позиції підприємства і стримують процес зростання його конкурентоспроможності); позитивні і негативні; за складністю: прості,

складні; за ступенем ризикованості: передбачувані, випадкові; за складністю внутрішньої структури: прості, складні (комплексні); за ступенем управління: регульовані, нерегульовані, з частковим регулюванням; за часом дії: постійні і тимчасові (сезонні) тощо.

Рушійною силою будь-якого процесу виступають фактори функціонування та розвитку життєздатності промислового підприємства. На нашу думку, фактори функціонування життєздатності промислового підприємства – це система факторів, що забезпечують підтримку життєдіяльності, збереження режиму функціонування підприємства, реалізації усіх виробничих функцій, що визначають діяльність підприємства, це робота, у межах досягнутої якості. Тобто фактори функціонування життєздатності підприємства спрямовані на поступові кількісні та якісні зміни системи, що спрямовані на реалізацію основних функцій підприємства, досягнення поточних цілей, збереження його цілісності та забезпечення стабільності функціонування.

Деякі іншими за структурою є фактори розвитку підприємства, вплив яких спрямовується на тип змін, що приводить до переходу у новий якісний стан роботи підприємства; удосконалення системи; збільшення рівня організованості системи; її реорганізації та переорієнтації; досягнення змінюваних глобальних цілей підприємства; сукупності будь-яких трансформаційних процесів; виникнення та вирішення протиріч.

Для аналізу виділених ознак факторів звернемо увагу на те, що можна виділити два шляхи розвитку підприємств та два підвиди факторів розвитку – прогресивного розвитку, як зміни якості системи від нижчої до вищої чи від менш досконалого до більш

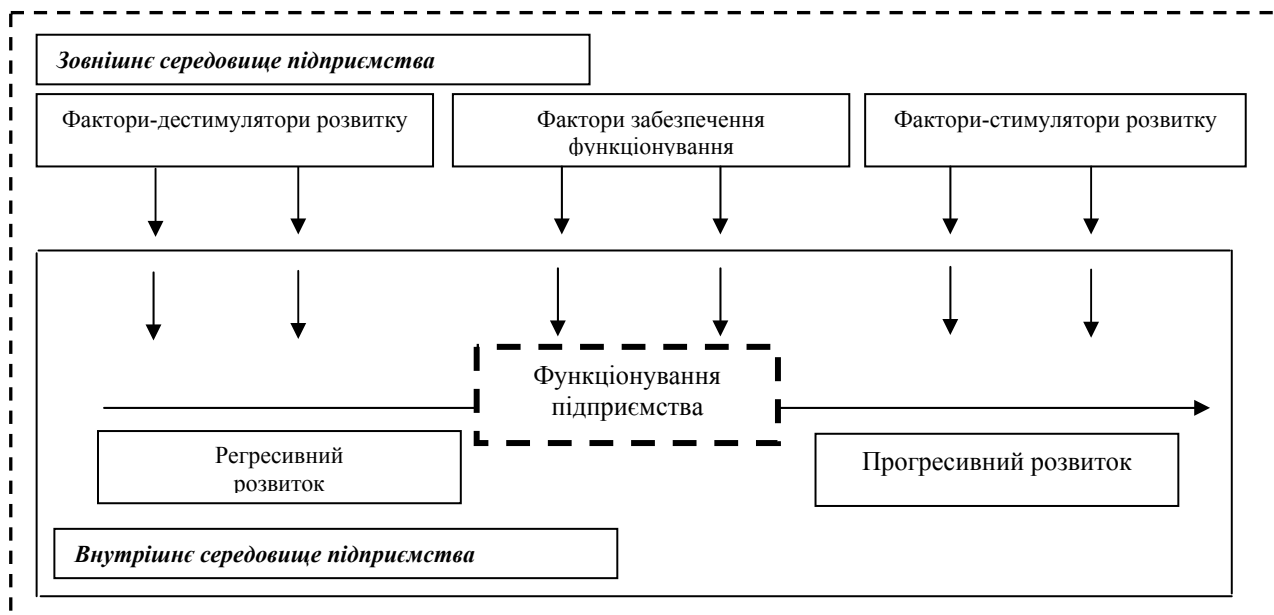

Рис. 1. Вплив факторів на життєздатність промислового підприємства*

*власна розробка автора

досконалого, та регресивного, що передбачає зниження якісного рівня, деградацію підприємства, падіння його якісних та кількісних характеристик [6]. Варто відзначити, що на нашу думку, фактори розвитку – це система факторів, що випереджатиме фактори функціонування, оскільки для забезпечення розвитку життєздатності підприємству необхідно насамперед забезпечити її функціонування на базовому рівні (див. рис. 1).

Окрім того, на функціонування та розвиток промислових підприємств впливають також і зовнішні фактори, які можуть змінювати систему внутрішніх факторів функціонування підприємств.

Визначаючи структуру життєздатності та факторів її формування життєздатність підприємства з точки зору забезпечення існування: стійкість (характеризує взаємодію системи із середовищем) та виокремлює індикатори, що на неї впливають: поточна та абсолютна ліквідність; фінансова незалежність; надійність (характеризує внутрішні сили системи) та виокремлює індикатори, що на неї впливають: рентабельність власного капіталу; рентабельність основного капіталу; коефіцієнт оборотності власних оборотних коштів; фондовіддача; коефіцієнт оновлення основних засобів; життєздатність (характеризує потенціал системи, який спрямований на розвиток) та виокремлює індикатори, що на неї впливають: вартість інвестицій на одиницю виробничих потужностей; рентабельність інвестицій; показник інноваційного потенціалу промислового підприємства; вмотивованість (характеризує тривалість та інтенсивність дій, спрямованих на розвиток) : коефіцієнт повернення інвестицій; прибутковість на одиницю продукції; собівартість на одиницю продукції; рівень сукупного ризику діяльності.

В.П. Мартиненко наголошує, що особливе місце життєздатності обумовлено основними компонентами ознаками, що для неї характерні платоспроможність, фінансова стійкість, ділова активність, інтенсивність використання ресурсів, конкурентоспроможність а також сутнісною природою головних економічних категорій прибутку, фінансів кредиту котрі виступають її фундаментом [5].

Варто відзначити думки С. Іщенко, що у своїх наукових працях, окрім фінансової складової, визначав й інші: техніко-технологічну складову, що враховує ступінь та динаміку розвитку виробничо-технічної бази підприємства; ринкову складову, що враховує положення підприємства на ринку з урахуванням рівня конкуренції в галузі; операційну складову, що враховує здатність підприємства дотримуватися беззбиткового рівня виробництва тощо [3].

Варто зазначити, що більшість науковців, котрі вивчають проблеми забезпечення життєздатності підприємства ототожнюють життєздатність з фінансовою стійкістю, окрім того, здійснюють

наукові пошуки у площині лише внутрішніх факторів життєздатності. Погоджуючись частково із думками науковців, вважаємо, що підхід до класифікації факторів впливу на формування та розвиток життєздатності підприємства, здійснюється лише з точки зору фінансового забезпечення та не враховує ринкову, виробничу, організаційну, інвестиційну, маркетингові складові, що також здійснюють суттєвий вплив на життєздатність підприємства, і повинен бути суттєво розширений іншими складовими.

Також, не врахованою залишається і зовнішня сторона впливу на життєздатність, що виражається правовою, економічною, соціальною ситуацією в країні та галузі, особливостях державного регулювання промислового виробництва.

До зовнішніх факторів впливу на формування та функціонування життєздатності можемо віднести: політичну ситуацію в державі; економічні зв'язки; наявність конкурентів; розміщення виробничих сил; наявність сировинних ресурсів; рівень техніки та технологій; система управління виробництвом; концентрація виробництва; законодавча база.

Виходячи із загальноприйнятих в економічній теорії [1-6] класифікацій факторів за цільовим спрямуванням, можемо їх узагальнити розподілити з точки зору формування та розвитку життєздатності (табл. 1).

До ключових факторів формування життєздатності можуть належати територіальне розташування підприємства, його галузева спеціалізація, розміри виробництва, особливості виробничо-технічного циклу, життєвий цикл підприємства, предмет праці, засоби праці та робоча сила, котрі за допомогою внутрішньо-корпоративного управління можуть уже перетворюватись на виробничо-галузеві, організаційно-економічні, фінансові, маркетингові, соціально-культурні фактори, і відповідно є базовими, такими, що без них не може формуватись життєздатність підприємства.

Виробничо-технологічні фактори, такі як: наявність високоефективної техніки; забезпеченість матеріально-сировинною базою є також основою формування життєздатності і безпосередньо впливатимуть на можливості підприємства виготовляти якісну продукцію, її реалізовувати та формувати фінансовий потенціал підприємства.

Формування життєздатності промислових підприємств залежить також від базових фінансових факторів: поточного фінансового стану, наявності власних коштів, кредитних ресурсів, лізингових ресурсів, довгострокових і короткострокових зобов'язань, структури необоротних та оборотних активів, ліквідності, платоспроможності та фінансової стійкості, відповідно, ці фактори визначають здатність до функціонування життєздатності промислового підприємства.

Фактори що впливають на формування життєздатності з позиції функціонування та розвитку промислових підприємств за цільовим спрямуванням*

№	Фактори формування життєздатності (забезпечення існування), які впливають на розвиток промислових підприємств	Фактори забезпечення розвитку життєздатності, які впливають на розвиток промислових підприємств
1.	<i>Базові фактори виробництва</i> територіальне розташування підприємства, розміри виробництва, особливості виробничо-технічного циклу, наявність трудових ресурсів, предметів праці, засобів праці завантаженість виробничих потужностей	<i>Економічні фактори розвитку:</i> обсяги реалізації продукції, прибутковість та рентабельність виробничої діяльності
2.	<i>Виробничо-технологічні фактори</i> наявність вискоєфективної техніки, забезпеченість матеріально-сировинною базою; концентрація виробництва	<i>Інвестиційні та інноваційні фактори:</i> капітальне інвестування в оновлення виробничих потужностей, доступність та освоєння передових технологій виготовлення одержання й збереження продукту; інноваційні технології виробництва, інноваційні товари на ринку
3.	<i>Фінансові фактори:</i> поточний фінансовий стан наявність власних коштів, кредитних ресурсів, лізингу), оскільки формування інвестиційних ресурсів супроводжує всі стадії життєвого циклу.	<i>Організаційно-управлінські та соціокультурні фактори:</i> удосконалена система управління виробництвом; методи управління, технічні засоби та інформаційні технології управління, структуру та зміст інформаційних потоків, сукупність планових та звітних форм і показників, бази даних, організаційну структуру управління, ефективна система прогнозування та планування. формування сильної організаційної культури.
4.	-	<i>Маркетингові фактори:</i> орієнтація на маркетингову концепцію; ступінь задоволення потреб споживача.

* – власна розробка автора

Відповідно, дані групи факторів формують сприятливі умови для підвищення та розвитку життєздатності, в умовах, коли усуваються обмежувальні чинники матеріально-технічного розвитку (нестача ресурсів, низька якість сировини, та ін.). Передбачається, що високий рівень технологій та одночасно мобільності використання потужностей позитивно пов'язані з фінансовими показниками діяльності виробників і забезпечують функціонування життєздатності промислового виробництва та є подальшою базою для її розвитку.

Іншою групою факторів, або такими, що будуть стимуляторами розвитку промислового підприємства, підвищення його життєздатності та забезпечення прогресивного розвитку виступають, на нашу думку : фактори економічного розвитку (ділової активності), інвестиційно-інноваційні фактори, організаційно-управлінські та маркетингові фактори.

Фактори економічного розвитку (ділової активності) є визначниками дохідності підприємства, що дає можливість забезпечити притік фінансових ресурсів та суттєво розвивати життєздатність, оскільки описуючи перевищення надходжень над витратами, дохідність та прибутковість, виражає ключову мету підприємницької діяльності і береться за головний показник її результативності (ефективності). Разом із тим, дохід та прибуток є основним джерелом фінансування розвитку підприємства, удосконалення його матеріально-тех-

нічної бази, забезпечення всіх форм внутрішнього інвестування, що є фактором-стимулятором розвитку.

Серед факторів розвитку (стимулювання) життєздатності окремо варто виділити інвестиційні та інноваційні фактори, а серед них капітальне інвестування в оновлення виробничих потужностей, доступність та освоєння передових технологій виготовлення одержання й збереження продукту; інноваційні технології виробництва, продукування інноваційних товарів на ринку. Оскільки інвестиційна та інноваційна діяльність підприємства забезпечує його зростання та розвиток, є умовою його успішного функціонування на всіх стадіях його життєвого циклу і зумовлює стратегічну значущість для розвитку підприємства, ці фактори, на нашу думку, є факторами розвитку життєздатності.

Разом із цим інвестиційна складова життєздатності підприємства є сукупністю нормативно-правових, соціальних і екологічних умов, що визначають тип і динаміку відтворювального процесу і забезпечують надійність відшкодування та ефективність використання вкладеного капіталу.

Визначальними факторами у розвитку життєздатності промислового підприємства є організаційно-управлінські які, дозволяють мобілізувати решту базових факторів і забезпечити життєдатне зростання. Вони пов'язані із формуванням оптимальної системи управління підприємницькою структурою з метою підвищення ефективності

її функціонування, в тому числі життєздатності. До них відносять: методи управління, технічні засоби та інформаційні технології управління, структуру та зміст інформаційних потоків, сукупність планових та звітних форм і показників, бази даних, організаційну структуру управління тощо [6].

Окрім цього, важливого значення в межах організаційно-управлінських факторів, також набувають соціально-культурні фактори життєздатності, що виявляються насамперед у формуванні сильної організаційної культури, котра здатна зменшувати ступінь колективної невизначеності, підвищувати культуру виробництва, культуру орієнтації на споживачів, націленість на високі виробничо-економічні показники і морально-етичні цінності [4, с. 148-150].

Під впливом маркетингових факторів (каналів реалізації та збуту, якості продукції, логістики, рівномірності реалізації за сезонами, брендів) підприємства здатні забезпечити значний економічний ефект у підвищенні життєздатності у частині забезпечення господарств основними й оборотними засобами, економії капіталу на їх придбання. Серед маркетингових шляхів розвитку життєз-

датності можна виділити: максимально можливе вирівнювання розподілу виробництва й реалізації продукції протягом року; використання логістичних методів при організації товарних потоків, зниження дальності перевезень, виборі оптимальних постачальників, покупців і раціональних видів транспорту, прийняття рішень щодо вивезення продукції як власним транспортом, так і стороннім; вибір каналів реалізації (власне перероблення чи реалізація на підприємства первинної обробки сировини) залежно від обсягів виробництва та його ефективності [5].

У результаті проведеного дослідження, нами запропоновано систему факторів і показників, що впливають на формування життєздатності з позиції функціонування та розвитку промислових підприємств за цільовим спрямуванням (табл. 2).

Таким чином, для успішного функціонування промисловим підприємствам потрібно здійснювати правильну організацію процесу виробництва та реалізації продукції, проводити моніторинг ринку з метою вивчення конкурентів та залишатися максимально орієнтованими на споживача. А запорукою розвитку промислових підприємств

Таблиця 2

Пропонована система факторів і показників що впливають на формування життєздатності з позиції функціонування та розвитку промислових підприємств за цільовим спрямуванням*

Фактори формування життєздатності (забезпечення існування), які впливають на розвиток промислових підприємств	Фактори забезпечення розвитку життєздатності, які впливають на розвиток промислових підприємств
Індикатори	Індикатори
<p>Економічна додана вартість Вартість підприємства Маневреність грошових коштів Співвідношення чистого руху коштів від операційної діяльності та заборгованості кредиторам Співвідношення чистого руху коштів від операційної діяльності та довгострокових зобов'язань Величина власних оборотних коштів (Чистий оборотний капітал) Маневреність власних оборотних коштів Коефіцієнт покриття загальний Коефіцієнт абсолютної ліквідності Коефіцієнт платоспроможності Частка оборотних коштів у активах Коефіцієнт швидкої ліквідності Коефіцієнт поточної заборгованості Коефіцієнт автономії (незалежності) Коефіцієнт співвідношення позикових та власних коштів Коефіцієнт довгострокового залучення капіталу Коефіцієнт маневреності власного капіталу Коефіцієнт реальної вартості основних засобів у майні підприємства</p>	<p>Темп росту обсягів реалізації Прибуток від операційної діяльності Темп росту прибутку від операційної діяльності Витрати за податками Чистий прибуток Прибутковість підприємства Прибутковість активів Рентабельність продажів Рентабельність діяльності Прибутковість операційної діяльності Рентабельність капіталу підприємства Рентабельність власного капіталу (окупність власного капіталу) Рентабельність основного капіталу Рентабельність основної діяльності Операційний леверидж Продуктивність діяльності Фондовіддача Оборотність матеріальних активів Обертання необоротних активів Ефективність капітальних вкладень Прибутковість інвестицій у підприємство Віддача виробничих активів Віддача інвестицій Віддача акціонерного капіталу Прибутковість інвестицій у звичайні акції Коефіцієнт рентабельності акціонерного капіталу за чистим прибутком Коефіцієнт рентабельності акціонерного капіталу за обсягом продажу Коефіцієнт валютної самоокупності Частка активної частини основних засобів Коефіцієнт зносу основних засобів Коефіцієнт оновлення основних засобів Коефіцієнт концентрації позиченого капіталу Коефіцієнт структури залученого капіталу</p>

*власна розробка автора

є прийняття ефективних та раціональних управлінських рішень. Використання в аналізі та корегування факторів формування та розвитку життєздатності промислового підприємства суттєво спрощує процедуру управління життєздатністю та дозволяє підприємству самостійно вирішувати проблеми, що виникають, за рахунок власного потенціалу для реагування на несподівані події шляхом використання адаптивного механізму, що змінюється відповідно до умов зовнішнього середовища.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Забезпечення життєздатності підприємства є основною його стратегічною метою, рушійною силою якої є фактори забезпечення функціонування (підтримки) та розвитку. Фактори формування життєздатності підприємств поділяються на внутрішні та зовнішні. До зовнішніх відносяться: політична ситуація в державі; економічні зв'язки; наявність конкурентів; розміщення виробничих сил; наявність сировинних ресурсів; рівень техніки та технологій; система управління виробництвом; концентрація виробництва; законодавча база.

До внутрішніх, тих, що забезпечують функціонування, на нашу думку, належать базові фактори виробництва, виробничо-технологічні фактори, фінансові фактори а до факторів розвитку : економічні фактори, інвестиційні та інноваційні фактори, організаційно-управлінські фактори, маркетингові фактори.

Тому для успішного функціонування та розвитку промисловим підприємствам потрібно здійснювати правильну організацію процесу виробництва та реалізації продукції, проводити моніторинг ринку з метою вивчення конкурентів та залишатися максимально орієнтованими на споживача та забезпечувати зростання власної життєздатності. А запорукою розвитку життєздатності промислових підприємств є дохідність виробництва, інвестиційно-інноваційна спрямованість виробництва, прийняття ефективних та раціональних управлінських рішень, ефективна маркетингова діяльність. Враховуючи те, що кількість промислових підприємств, життєздатність яких можна вважати високою або абсолютною в сучасних умовах, невелика, а внутрішній вплив чинників формування життєздатності посилюється, то подальші дослідження питань взаємовпливів між факторами та життєздатністю надалі залишатимуться актуальними.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Андрущенко І. Сутність життєздатності як економічної категорії / І. Андрущенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/47_NIO_2015/Economics/10_205377.doc.htm. – Назва з екрану.
2. Бондаренко В.М. Моніторинг і діагностика життєздатності підприємства (за матеріалами акціонерних товариств Закарпатської області) : дис. канд. екон. наук : спец. 08.00.04 / В.М. Бондаренко ; ДВНЗ «Ужгород. нац. ун-т». – Ужгород, 2010. – 280 с.
3. Бондаренко, В.М. Фактор життєздатності підприємства: теоретичні та практичні підходи [Текст] / В.М. Бондаренко // Науковий вісник Ужгородського університету. Економіка. – 2008. – Вип. 26. – С. 118-126.
4. Іщенко С.В. Удосконалення системи діагностики рівня життєздатності промислового підприємства / С.В. Іщенко, М.Р. Литвиненко, С.О. Лафазан // Ефективна економіка. – 2011. – № 6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua>.
5. Мартиненко В.П. Стратегія життєздатності підприємств промисловості : [навч. посіб.] / В.П. Мартиненко. – Київ : Центр навчальної літератури, 2006. – 324 с.
6. Методология моделирования жизнеспособных систем в экономике : [монография] / Ю.Г. Лысенко, В.Н. Тимохин, Р.А. Руденский [и др.]. – Донецк : Юго-Восток Лтд, 2009. – 350 с.

REFERENCES:

1. Andriushchenko I. Sutnist zhyttiezdatnosti yak ekonomichnoi katehorii / I. Andriushchenko [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.rusnauka.com/47_NIO_2015/Economics/10_205377.doc.htm. – Nazva z ekranu.
2. Bondarenko V.M. Monitorynh i diahnostryka zhyttiezdatnosti pidpriemstva (za materialamy aktsionermykh tovarystv Zakarpatskoi oblasti) : dys. kand. ekon. nauk : spets. 08.00.04 / V.M. Bondarenko ; DVNZ «Uzhhorod. nats. un-t». – Uzhhorod, 2010. – 280 s.
3. Bondarenko, V. M. Faktor zhyttiezdatnosti pidpriemstva: teoretychni ta praktychni pidkhody [Tekst] / V. M. Bondarenko // Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Ekonomika. – 2008. – Vyp. 26. – S. 118-126.
4. Ishchenko S.V. Udoskonalennia systemy diahnostryky rivnia zhyttiezdatnosti promyslovoho pidpriemstva / S.V. Ishchenko, M.R. Lytvynenko, S.O. Lafazan // Efektyvna ekonomika. – 2011. – # 6 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.economy.nayka.com.ua>.
5. Martynenko V.P. Stratehiia zhyttiezdatnosti pidpriemstv promyslovosti : [navch. posib.] / V.P. Martynenko. – Kyiv : Tsentr navchalnoi literatury, 2006. – 324 s.
6. Metodolohyia modelyrovanyia zhyznesposobnykh system v Ekonomyyke : [monohrafyia] / Yu.H. Lysenko, V.N. Tymokhyn, R.A. Rudenskyi [y dr.]. – Donetsk : Yuho-Vostok Ltd, 2009. – 350 s.